

TADEUSZ KOWALSKI.

Pieśni obrzędowe w narzeczu Karaimów z Trok.

Teksty, które daję poniżej, są, o ile wiem, pierwszymi dłuższymi zapiskami w narzeczu północnem Karaimów polskich, ogłoszanymi w literaturze naukowej z podaniem właściwej wymowy.¹⁾

Karaimi zachodni, mieszkający od przeszło pięciu stuleci na obszarach Polski i Litwy, a zachowani dziś już tylko w niewielkiej ilości w Poniewieżu, Trokach, Wilnie, Łucku i Haliczu, mówią narzeczem znacznie różnem od tego, którem się posługują ich współwyznawcy na Krymie. Liczne próby tego ostatniego dał nam Radloff (Radłow) w VII tomie swego wielkiego zbioru *Obrazcy narodnoj literatury siewernych tiurkskich plemen* (Petersburg 1896). Podane przezeń teksty zbliżają się już do języka osmańskiego, i to tak dalece, że ma się nieraz wrażenie, jakoby dane utwory powstały nie na Krymie lecz w Konstantynopolu, już do języka Tatarów krymskich wnętrza kraju, o charakterystycznych cechach północno-zachodnio-tureckich,²⁾ a więc bliższego narzeczu Karaimów polskich.

Karaimi polscy, odcięci przez szereg stuleci od innych ludów, mówiących językami tureckimi, zachowali, z jednej

¹⁾ Ogłoszone przez B. Munkácsi'ego trzy pieśni karaimskie z Polski (*Karäisch-tatarische Hymnen aus Polen w Keleti Szemle, X, 1909, p. 185—210*) noszą wyraźne ślady dialektu południowego, pomimo że pochodzą w przeważającej części od autorów północnych. Widocznie rękopis został wykonany przez Karaima, mówiącego dialektem południowym, który, świadomie czy nieświadomie, nagiął tekst do właściwej sobie wymowy.

²⁾ Terminu tego używam w znaczeniu, jakie mu daje A. Samojłowicz w swej nowej próbie klasyfikacji języków tureckich (*A. Samojłowicz, Nekotoryje dopolnenija k klassifikacii tureckich jazykow, Petrograd 1922*). O stosunkach językowych na Krymie informuje nieźle A. Samojłowicz *Opyt kratkoj krymsko-tatarskoj grammatiki, Petrograd 1916*.

strony, niby mucha zatopiona w bursztynie, bardzo dużo cech starożytnych języka, przedewszystkiem w dziedzinie morfologii i zasobów leksykalnych, z drugiej strony jednak ulegli silnemu wpływowi języków o zupełnie odmiennej budowie, a to języka hebrajskiego, który był i jest językiem kultu, tudzież języków słowiańskich — polskiego, białoruskiego, rosyjskiego i rusińskiego, zależnie od otoczenia danej kolonii karaimskiej. Wpływy te są bardzo wyraźne w zakresie głosowni i składni, jak niemniej, zwłaszcza w mowie potocznej, w zasobie wyrazów.

Karaimi polscy nie mówią językiem jednolitym, przeciwnie, język ich wykazuje dwa wyraźnie rozgraniczone narzecza, które będziemy nazywać północnem i południowem. Pierwsze z nich obejmuje Troki, Wilno i Poniewież, z której to ostatniej miejscowości brak jednak pewnych materiałów; drugie obejmuje Łuck i Halicz. Zasadnicze różnice między oboma narzeczami są przedewszystkiem dwie: 1. *š, ž, č, ž* narzecza północnego odpowiadają w narzeczu południowem *s, z, c, ž*, 2. okrągłe samogłoski szeregu przedniego *ö, ü*, zachowane jeszcze w narzeczu północnem, coprawda tylko w nagłosie, przeszły w narzeczu południowem w *e, i*.³⁾

Kiedy narzecze południowe, zwłaszcza używane w Haliczu, jest już do pewnego stopnia znane, głównie dzięki pracom Jana Grzegorzewskiego, który dał kilka większych prób, zebranych w Haliczu, to narzecze północne, zwłaszcza pod względem fonetycznym, można uważać za prawie całkiem nieznaną. Orientalista rosyjski Radloff (Radłow) był coprawda w roku 1887 w Trokach,⁴⁾ gdzie pobyt jego żyje jeszcze w pamięci starszej generacji, i w Łucku, a nawet wywózł stamtąd pewną ilość rękopisów karaimskich,⁵⁾ jednakowoż,

³⁾ Obszerniej piszę o tem w *Sprawozdaniach Pol. Akademii Umiej.* za czerwiec 1925, str. 29.

⁴⁾ *Bericht über eine Reise zu den Karaimen der westlichen Gouvernements* (Bull. Acad. Sciences de St. Pétersbourg, XXXII, 1888, 173—182 = *Mél. Asiat.* IX, 4, 403—416).

⁵⁾ Rękopisy te znajdują się, wedle listownej informacji, udzielonej mi łaskawie przez prof. Samożłowicza, w Muzeum Azjatykiem w Leningradzie. Tamże znajdują się, w papierach Radloff'a, zapisane przezeń w Trokach teksty. Prw. *Aziotskij Muzej Rossijskoj Akademii Nauk*, 1818-1918 (Peterburg, 38-39).

prócz przedruku przekładu karaimskiego księgi Joba czcionkami hebrajskimi, nie dał nigdzie obszerniejszych prób tamtejszego narzecza, ograniczając się do wciągnięcia zebranego materiału leksykalnego w swój pomnikowy słownik narzeczy tureckich p. t. *Opyt słowaria tiurkskich narieczij*. Słownik ten zawiera około trzech tysięcy pozycji, oznaczonych skrótem „Kar. T”, co oznacza narzecze Karaimów trockich. Jest to więc materiał, biorąc liczebnie, wcale obfity.

Jeżeli jednak przyjrzymy się dokładnie fonetycznej stronie tego materiału, to się okaże, że Radloff przeszedł do porządku dziennego nad rzeczywistą wymową Karaimów trockich i, ulegając jakiemuś z góry powziętemu mniemaniu, — jak mu się to zresztą nieraz zdarzało — zatarł zupełnie istotne cechy głosowni tego narzecza.

Za taką to istotną cechą fonetyczną północnego narzecza Karaimów polskich uważam przesunięcie punktu ciężkości zjawiska harmonizacji ze sfery samogłoskowej na spółgłoskową. Zamiast ogólnotureckiej zasady, że w obrębie jednego i tego samego wyrazu mogą występować samogłoski bądź to tylko szeregu przedniego (*e, i, ö, ü*), bądź też tylko szeregu tylnego (*a, y, o, u*), mamy w narzeczu Karaimów trockich (wileńskich i poniewieskich) zasadę, że w obrębie jednego i tego samego wyrazu mogą występować bądź to tylko palatalne, bądź też tylko niepalatalne odmiany spółgłosek.

Narzecze to bowiem rozkłada samogłoski szeregu przedniego *e, ö, ü* na dwa składniki: element palatalny, powodujący silne spalatalizowanie spółgłoski poprzedzającej, i odpowiednią samogłoskę szeregu tylnego, a więc $e \cong 'a$, $ö \cong 'o$, $ü \cong 'u$, przyczem rozkładowi temu nie ulegają tylko: 1. *e* w zgłosce pierwszej (piennej), które, nie przechodząc w *a*, palatalizuje poprzedzającą spółgłoskę i 2. *ö* i *ü* w nagłosie.

Porównanie kilku przykładów, podanych w słowniku Radloffa, z wyluszczone tu zasadami i poniższymi tekstami przekona każdego, jak mało liczył się Radloff z rzeczywistymi cechami głosowni narzecza trockiego.

Ponieważ mam zamiar dać w niedalekiej przyszłości obszernie studjum o języku Karaimów polskich, oparte na bogatych mater-

jałach, po większej części już przygotowanych do wydania, ograniczam się tutaj do tych kilku ogólnych uwag o języku i przechodzę do tekstów.

Zebrałem je w czasie swego pobytu w Trokach, z końcem maja 1925 r., dzięki uprzejmości p. Rafała Abkowicza, nauczyciela szkółki karaimskiej. Chcąc poznać rzeczywistą wymowę, zapisałem te teksty na podstawie dyktatu p. Abkowicza, poczem dopiero porównałem swoje zapiski z użyczonemi mi również przez p. Abkowicza rękopisami, pisanemi literami hebrajskimi. Ponieważ mój informator nie trzymał się przy dyktowaniu ściśle brzmienia rękopisów, z których mi dyktował, zachodzą pewne nieznaczące różnice między moim zapisem, podanym literami łacińskimi, a tekstem rękopiśmiennym, przedrukowanym tutaj czcionkami hebrajskimi, które to różnice zaznaczam w uwagach.

Przedruk pismem hebrajskiem daję dlatego, ponieważ nie mamy do zbyt wielu tekstów karaimskich, na podstawie których możnaby studjować szczegóły ortografii karaimskiej. Co się tyczy tłumaczenia, to staram się, aby było możliwie dosłowne.

Teksty udzielone mi uprzejmie przez p. Abkowicza są spisane na oddzielnych kartkach, jak wynika z rodzaju i wyglądu atramentu i papieru, stosunkowo niedawno. Nieco starszy jest tekst oznaczony tu liczbą 3 (ma najwyżej lat 23). Być może jeszcze starszy jest tekst nr. 4. Wszędzie użyto właściwej Karaimom kursywy, która w nr. 4 jest najstaranniejsza i najozdobniejsza. Pisownia, jak pouczy porównanie poszczególnych tekstów, nie jest ustalona.

Pozostaje mi jeszcze dodać niezbędne objaśnienia do poszczególnych pieśni.

I. Jest to pieśń, śpiewana przez mężczyzn podczas uroczystości obrzezania. Tekst karaimski poprzedza skrót *bh*, który oznacza *bārūk haššem*: „błogosławione (niech będzie) imię (Boga)”⁶⁾

Dwa pierwsze wiersze, po hebrajsku, powiadają: „to jest tłumaczenie pieśni *jeled'ašer jūlad* („dziecię, które się urodziło” Prw. modlitewnik karaimski, wyd. Szyszmana, Wilno 1891—1892

⁶⁾ Tłumaczenie części hebrajskich i rozwiązanie skrótów (abrewjatur) pochodzi przeważnie od p. Dr. D. Künstlingera w Krakowie; niektóre wyjaśnienia zawdzięczam p. Sz. Firkowiczowi, hazzanowi z Trok.

IV 151—152), którą się śpiewa podczas biesiady obrzezania, a tłumaczył ją 'zj' r hrr = 'adōnī zekēnī wa' aṭeret rōšī hārab rabbi mój pan, mój dziadek i korona mojej głowy, uczony rabbi Ḥananjā Abraham, haẓẓān (= duchowny) główny i nauczyciel Abkowicz".

Po tekście karaïmskim jest hebrajski cytat z Psalmów (132,7) „Przyjdźmy do jego przybytków, pokłońmy się u podnóżka stóp jego”. Opis obrzędu obrzezania u Karaïmów halickich podał Jan Grzegorzewski w RO, I, 294—296.

II. Pieśń śpiewana przez jednego z młodzieńców podczas obrzędu weselnego, a mianowicie w chwili, kiedy swatki (*kudayjīlar*), usadowiwszy narzeczoną na krześle, rozplatają jej włosy. Znana jest pod nazwą *muzyuł kaṭła*, co znaczy „zasmucona narzeczona”. Wyraz *muzyuł* nie jest w Trokach używany, poza nazwą tej pieśni. Obok *muzyuł kaṭła* podają jeszcze inne brzmienie, jak *mazur kaṭła*, co niema żadnego sensu.

Na końcu tekstu karaïmskiego jest dopisek hebrajski: „jak napisano: a będzie początek twój nikły, ale koniec twój wzrośnie bardzo” (Hiob 8, 7), co się odnosi do ostatniego wiersza pieśni.

III. Błogosławieństwo dla pary młodej podczas obrzędu weselnego. Nagłówek hebrajski opiewa: „to jest przekład pieśni *Jāh šōken*⁷⁾ (= „Bóg mieszkający”), dla błogosławienia oblubieńców, którą tłumaczyłem na ślub mojej córki Sary. Rok *tręg pę* 400 + 200 + 60 + 3, skrócona rachuba czasu (*perat kātān*, to jest z pominięciem cyfry 5000 lat od stworzenia świata, czyli w roku 5663 = 1903). Po tekście karaïmskim następuje wyraz *tām* „skończone”.

IV. Pieśń śpiewana po ślubie w domu panny młodej, tłumaczona z oryginału hebrajskiego, zaczynającego się od słów *lepelah hārimmōn*, por. modlitewnik karaïmski (*šiddūr hattefillot* wydanie Szyszmana, Wilno 1891—1892) część IV, str. 146/147. Nagłówek hebrajski poprzedzają trzy skróty (od prawej ku lewej):

1. *bjnw* = *be'ezrat haššem na'ase wenaclah* „Z pomocą imienia (boskiego) uczynimy i powiedzie się nam”.
2. *'mj* = *'ezrī mē'im 'adōnāj* „pomoc moja od Boga,
3. *'sw* = *'osē šāmajim wā'ārec* stwórcy nieba i ziemi” (Psalm 121, 2).

⁷⁾ W modlitewniku karaïmskim (w wydaniu Szyszmana) nie znajduje tej pieśni.

Poczem następują słowa: „to (jest) tłumaczenie pieśni *lepelah hārimmōn* »do kawałka granatu«, którą przełożył jeden z uczonych Karaimów (w tekście błędnie *hehākam* zamiast *haḥākāmim*).

Na końcu tekstu karaimskiego skrót (*k* = *‘ad kān* „aż dotąd”, poczem cytat z Pieśni nad Pieśniami 5, 6 „jak napisano: otworzyłam przyjacielowi memu, ale przyjaciel mój już był odszedł i znikł. Dech mój uciekł, gdy mówił, szukałam go, ale nie znalazłam go, wołałam go, ale mi nie odpowiedział”.

Następnie cytat z Neh. 9, 5: „i niech błogosławią imię majestatu Twego i wywyższone i t. d.”. Skróty na końcu: *k* = *‘ad kullō* „i t. d.” *tām* = „skończone”.

V. Modlitwa, którą odmawia marszałek podczas wesela; por. modlitewnik karaimski (wyd. Szyszmana) IV 147. W tekście pisanym literami hebrajskimi następują po sobie naprzemian zdania hebrajskie i ich przekład karaimski, który nie jest bynajmniej dosłowny. Tekst hebrajski, w szczególności, brzmi w tłumaczeniu jak następuje:

1. „Niech będą szczęśliwi i niech zakwitną narzeczony i narzeczona. Niechaj raduje się narzeczony z narzeczoną. Narzeczona niech raduje się oblubieńcem”.
2. „Pieśń i błogosławieństwo układam, wedle prawa (Tory) i zwyczaju (Halachy), Wysokiemu i Wywyższonemu w królowaniu, (tudzież) niskiemu i skruszonemu (człowiekowi)”.
3. „Wygląd narzeczonych niby róże i jak ogrody uprawione, naprzeciw nich dróżbowie niby ogród granatów”.
4. „I któż zdziała (czyn taki) jak ten czyn, jeśli nie mieszkający na wysokościach? który z łona matki (czytaj: *mēreḥem*) przeznaczył, tę temu pomocą uczynił”.
5. „Kobieta dostojna zadała rabbiemu Józefowi pytanie: w sześciu dniach świat ukończył, a cóż (teraz) czyni stwórca?”
6. „Odpowiedział jej: słuchajże o czynie mieszkającego w niebie: córka zacnego i szanownego Simchy Gabrjela,⁸⁾ szammasza (kościelnego), dziewica Hanna,

⁸⁾ Mój informator, dyktując mi tekst karaimski, opuścił te nazwiska, aby dać tekst błogosławieństwa w formie ogólnej, a nie, jak tu, przystosowanej do konkretnego wypadku.

będzie przeznaczona dla kawalera zacnego, Elijahu, syna Lewiego, by się stać jego darem”.

7. „Błogosławiony (jest) On, pan nasz; wielki (jest) On, stwórca nasz, On pasterz nasz na pustyni!”
8. „Zaśpiewaj i zanuć, narzeczono, wchodząc do chuppy (pod baldachim). Niechaj się radują oboje — ten⁹⁾ z tą, a ta z tym — synami i córkami, bogactwem i majątkiem,¹⁰⁾ synami zajmującymi się Torą i spełniającymi przykazania w Izraelu”.

U spodu tekstu rodzaj *custos'a ūbārekū šēm* „i błogosławcie imię (Boga)”. Dr. Künstlinger zwrócił mi uwagę na akrostych w tekście hebrajskim, który brzmi: *Šmw'l* = Samuel. Ustęp pierwszy i dwa ostatnie (7 i 8) nie należą do tekstu pieśni, lecz stanowią odrębne formuły.

Aby dać wyobrażenie o obrzędach weselnych, w których skład wchodzi ogłoszone tu pieśni, przytoczę jeszcze dodatkowo tekst, zapisany przez mego ucznia p. Ananjasza Zajączkowskiego z Trok, wedle dyktatu p. Feliksa Maleckiego w Wilnie, znanego uczonego karaimskiego i tłumacza utworów religijnych z języka hebrajskiego na karaimski.

Kelišmak.¹¹⁾

*ałynat eki ūzūk, kuńuśłanmo ałtyndanmo, ıem eki kuńuś łuńma*¹²⁾
*baılanıan kyzył ibakba*¹³⁾ (son baıleıdar ałamy kuńuś kaşuıka)
*da koıulat taplerka*¹⁴⁾ usnu, a son kelat ıatan da koıat kołun tora

⁹⁾ W tekście opuszczono *ze*.

¹⁰⁾ W tekście przez omyłkę *übikenāšim* zamiast *übinekāšim*.

¹¹⁾ *kelišmak*, jak wynika z powyższego opisu, jest obrzędem zawarcia kontraktu małżeńskiego. Jest to więc niejako prawna część ślubu, którego religijno-rytualną część stanowi obrzęd w kienesie. Tak więc *kelišmak* odpowiada tylko w małym stopniu polskiemu wyrazowi „zaręczyny”. Sam wyraz spotykałem też w formie *kelāšmak*.

¹²⁾ *łuńma* „guzik”; rozumie się przez to metalowe wisiorki rozmaitego kształtu (stożkowate, serduszkowate i t. p.), zaopatrzone uszkiem do przewleczenia wstążeczki.

¹³⁾ Zachowuję formę *ibak*, zapisaną przez p. Zajączkowskiego, chociaż pozatem znam tylko *ipak*. Podobnie potem *sožbiń* zamiast zwykłego *šošbiń*.

¹⁴⁾ Z rosyjskiego *tarełka*.

usnu da taplerka usnu, a son vata koł pakydlarba¹⁵⁾, a bundanson oχułať akty kelišmaċniñ. eđer kelišmaċ kyłynat ribbi ašary, bu adam oχuít šemindañ ģatannyn: „šerti była tavynyn sinaċnyn da resimlari była tavynyn ģorevniñ, torasy była adonaċnyn lenrisiniñ cevaotnun, toģlavčunun oť keruvinniñ¹⁶⁾ da tanyģłyty była ģaģamłarynyn oť dornun da kartłarymyznyn oť syģłyłarnyn, meñ ...¹⁷⁾ bołyanymda kołunyan oť kelašuvčudañ tuģaŋlarma bu kelišmaċni, ¹muna meñ kelašamiñ da aġryġsy eťamiñ lenaģłary była oť kelišmaċniñ oť boġ kyzny ...,¹⁸⁾ kyzyn syģły ...¹⁹⁾ baġurġa ...,²⁰⁾ bołma anar katynłyġka aruvłux była da azizlik była, kałyn była, šetar była da klak była, kadaġasyna koġa Mošenñ da Israelniñ oť azizlar oť aruvlar da kondaryġeġlar da onaryġeġlar. amen“.

Son ałynat bir kovuš²¹⁾ da bunun usnu kyłynat ałyġš. andanson bu kuñuš kašučoġnu bu üzuklarba ġem bu tuvmalarka koġadlar bu kovušġa vinaba da iġadlar kapłaya.

a bundanson baġurłar keladlar bu stołġa, kaġda inđaġanlar oťturadlar da pakydlar da saġleġdlar özłariña maršalakny arasyndan bu ołturuvčularnyn. Keġak ki bołġeġ maršalakba²²⁾ adam šatyr ki bilġeġ igiť elañba kerovať²³⁾ eťma toġ vaġtynda.

anar, kaġsyn maġadlar saġłama maršalakba, aġaraġ šožbiñ aġlat neča šož, koładoġoč any bołma maršalakba,²⁴⁾ da ičat šalomuna

15) Z hebrajskiego *pāqid*.

16) Zapis wydaje się być błędny.

17) Tu wymienia rabbi swe imię.

18) Tu wymienia się imię oblubienicy.

19) Imię rodziców oblubienicy.

20) Imię narzeczonego.

21) Z rosyjskiego *kowsz*.

22) Dosłownie z polskiego: *aby był marszałkiem* (instrumentalis).

23) Z polskiego *kierować*.

24) Formuła, w której starszy drużba prosi wybraną osobę o przyjęcie godności marszałka, brzmi — wedle słów p. Józefa Zajączkowskiego z Trok — następująco:

biž oť igiť elañ ietmaġanlar madryġasyna (iġġasiña) kevot maalatnyn saġleġbyz üštumužġa aġaraġ da koñdaruvču klagimižni aġtma baalġašarbiť kavodun ... ki bołmaġeġbyz koġ kibiġ azasġanlar tužda. a biž povinnibiž (borčłubyz) typlama buġruġun anyn da kečiniña kłagiña koġa anyn kła oġuma, kła irłama kła šekirma da šatyrłama da šatyrłatma buťni suudany.

[*najburun*²⁵) *šałomu üčün xaçatlarımıznyn da kartlarımıznyn, son šałomu üčün bar kaçatlarımıznyn, son šałomu üčün muçuttanlarını da kudayıñlarını, šałomu üčün baatçašarbiñni,*²⁶) *šałomu üčün jeñgalarnıñ, šałomu üčün šožbiñlarnıñ da šožbiñkalarnıñ], bolşun šałomuna atamannyn!*

*bundanson šožbiñkalar çadirleñdar žezłny*²⁷): *üč tał çybuçu öñulğan birdań da bañlanğan kyzył ibakba, da uçunda mirta da čečak, da bunu son beñadlar maršalakça, kajsy bu çybuçnu tutat buñni toj ašyra da çup¹pada vaçtynda anyn kołunda bu.*

kelišmak vaçtynda kartlar ołturadlar aıryč stolđa, a baçurlar maršalakba aıryč stolđa — ičadlar, ašeñdlar da oçuidlar žemerlar, kiasyñlarda maçteñdlar çatanba kawłany.

*son çuppa atynny elñadlar maršalak šožbiñlarba çatan: y juvundurma da kiñiñdirma, a bundanson jaiadlar kavor*²⁸) *da čoktuñadlar çatanny da eksida janyndan čogadlar šožbiñlar. maršalak aitat çatança neča üğul šozłariñ, awłata anar awłamaçyn bu kuñniñ da bu aktyn, da bundanson atyşteñ any atyşyba üč atałarnyn*²⁹) *da keşal bu çybuçba öñlari ašary üč for. bundanson maršalak baçurlarba ičadlar ašeñdlar a çatan bu kuñda oruč tutat çuppaça deñ, andanson baradlar çuppaça.*

Zaręczyny.

„Bierze się dwa pierścionki, czy to ze srebra, czy to ze złota, jak również dwa srebrne wisiorki, związane czerwonym jedwabiem (potem przywiązują je do srebrnej łyżki), i kładzie się na talerzyku, a potem przychodzi narzeczony i kładzie swą rękę

„My młodzież, która nie dorosła do stopni świętych schodów (termin techniczny na oznaczenie nieżonatych), wybieramy nad sobą starszym i kierownikiem, któryby wyrażał nasze życzenia, marszałkiem pana, abyśmy nie byli jak owce zbłąkane w pustyni. A winniśmy słuchać jego rozkazu i postępować wedle jego woli, czy to czytać, czy to śpiewać, czy to tańczyć i weselić się i rozweselać całą biesiadę”.

²⁵) *najburun* połączenie karaimskiego *burun* „pierwszy” z polską partykułą superlatywu *naj*.

²⁶) Z hebr. *ba'al haššarbiť* „pan berła”.

²⁷) Z rosyjsk. *žezł*.

²⁸) Z rosyjsk. *kower* (wymaw. *kawor*).

²⁹) To jest Abrahama, Izaaka i Jakóba.

na Torze i na talerzyku, a potem ściska rękę starszym, a potem czyta się akt zaręczyn. Jeżeli zaręczyny odbywają się przez rabina, to tenże czyta (wygłasza) w imieniu narzeczonego: „Zgodnie z przymierzem góry Synaj i przykazaniami góry Choreb, z zakonem Boga, pana zastępów, przebywającego.... (i) Cherubinów i z świadectwem (lub: wyrzeczeniem) chachamów tej generacji i naszych szanownych starców, ja, będąc proszonym przez tego zaręczającego się, abym dokonał zaręczyn, oto ja zaręczam i przeznaczam, zgodnie z warunkami zaręczyn, tę dziewicę, córkę szanownego, kawalerowi, aby była dlań żoną w czystości i w świętości, za kałymem i zapisem i (zgodną) wolą, wedle prawa Mojżesza i Izraela, tych świętych i czystych, i niech się pobudują i będą szczęśliwi. Amen“.

Potem bierze się kielich i nad nim odprawia się błogosławieństwo, potem tę srebrną łyżeczkę z pierścionkami tudzież z wisiorkami kładą do tego kielicha z winem i posyłają narzeczonej.

A potem kawalerowie przychodzą do stołu, gdzie siedzą zaproszeni i starsi, i wybierają sobie marszałka z pośród tych siedzących. Trzeba, aby był marszałkiem człowiek wesoły, któryby umiał młodzieżą kierować podczas uczt.

Temu, kogo mają wybrać marszałkiem, starszy drużba mówi kilka słów, prosząc go, aby był marszałkiem, i pije na jego zdrowie [najpierw na zdrowie naszych chachamów i naszych starców, potem na zdrowie wszystkich naszych gmin, potem na zdrowie swatów i swatek, na zdrowie marszałka, na zdrowie *jeńgalar* (kobiet, które prowadzą pannę młodą do domu pana młodego i asystują marszałkowi), na zdrowie drużbów i drużek], „niech będzie na zdrowie atamana!”

Potem drużki przygotowują różdżkę: trzy pręty wierzbowe splecione razem i związane czerwonym jedwabiem, a na końcu mirt i kwiaty. Potem dają ją marszałkowi, który tę różdżkę trzyma przez całą ucztę — i podczas ślubu jest ona w jego ręku.

W czasie zaręczyn starsi siedzą przy osobnym stole, a kawalerowie z marszałkiem przy osobnym stole — piją, jedzą i śpiewają pieśni, w których wychwalają narzeczonego i narzeczoną.

Potem, przed ślubem, prowadzą — marszałek z drużbami — narzeczonego, aby go umyć i ubrać, a potem rozpościerają dywan, każą uklęknąć narzeczonemu, zaś z obu jego stron klękają drużbowie. Marszałek kieruje do narzeczonego kilka słów upomnienia, pouczając go o znaczeniu tego dnia i tego aktu, a potem błogosławi go błogosławieństwem trzech patriarchów i uderza go tą różdżką w policzki trzy razy. Potem marszałek z kawalerami piją i jedzą, a narzeczonego w tym dniu pości aż do ślubu. Potem idą do ślubu”.

Oprócz tego tekstu, którego dosłowne tłumaczenie podałem, dostarczył mi p. Ananjasz Zajączkowski jeszcze następującego opisu wesela karaimskiego z przed pięćdziesięciu lat.

„Od chwili, kiedy wieść o narzeczeństwie dwojga osób zostanie podana do wiadomości rodzinie i całej gminie, aż do samego ślubu, urządza się co sobotę zabawy zwane *foršpil*. Młodzież obojga płci zbiera się w domu narzeczonej, gdzie spędza czas na śpiewie, tańcach i grach towarzyskich, popijając herbatę, do której wszelkiego rodzaju słodyczy i łakoci obowiązuje dostarczyć narzeczonego.

Ślub odbywał się dawniej zazwyczaj we czwartek. Na dwa dni przedtem, we wtorek, pieczono w domu narzeczonego różnego rodzaju pierogi, bułki, babki i t. p., wśród których wyróżniała się szczególnie *ładuška*. Podobne pieczenie odbywało się we środę w domu narzeczonej. Schodzili się przy tej sposobności krewni, przeważnie kobiety, które przy dźwiękach muzyki (złożonej ze skrzypiec, bassetli i fletu) wyrabiały ciasto i piekły. Nie brakło przy tem śpiewów, zakąsek i napitku.

Tego samego dnia odbywała się wieczorem w domu narzeczonej zabawa dla młodzieży obojga płci.

We czwartek zrana zbierali się drużbowie (*šożbiñlar*), wybie-rani zazwyczaj z pośród krewnych narzeczeństwa i prowadzili narzeczonego do łaźni. W południe schodzili się krewni i zaproszeni goście w domu rodziców narzeczonej na obrzęd zaręczyn „*kelišmak*”.

Hazzan sporządzał potrzebny akt, zawierający zapis posagu, zwany *tenaj*. Sam obrzęd odbywał się w sposób następujący. Kładziono na talerz obrączki ślubne, poczem narzeczonego, trzy-

mając dłoń na Biblii i na tym talerzu, powtarzał za jednym z zaproszonych starców słowa, w których oświadczał, że pragnie posłubić swą narzeczoną i zgadza się na warunki, wymienione w spisanej akcie. Po złożeniu przez narzeczonego tego oświadczenia, odprawiał hazzan modlitwę (*ałłyś*) nad kielichem wina.

Następnie obierają sobie druźbowie marszałka (*maršałał* lub *baałyašarbit*). Jeden z nich zwraca się do osoby, którąby chcieli mieć za przewodcę, z prośbą, aby swą umiejętnością, dowcipem i humorem kierowała młodzieżą podczas wesela. Marszałek przyłącza się do młodzieży, która usadawia się za osobnym stołem. Jedzą, piją i wznoszą toasty. Porządek toastów ustala tradycja w sposób następujący: 1. za rozkwit Jerozolimy i Syjonu, 2. za zdrowie chachamów i starców, 3. za pomyślność wszystkich gmin karaimskich, 4. za zdrowie swatów (*mułuttanlar*) i swatek (*kudałyğlar*), 5. za zdrowie marszałka (*baałyašarbit*), 6. za zdrowie *jeğalar* (dwóch kobiet, które asystują marszałkowi), 7. za zdrowie druźbów i drużek. Podczas tej uczty śpiewają pieśni *žeimerlar*, chwalcące narzeczonych. Najbardziej znana jest pieśń *Łağatani* (Por. modlitewnik karaimski, wydanie Szyszmana, IV 144 i 146). Podczas tego bierze marszałek akt ślubny *šetar* i prosi młodzież o złożenie podpisów.

Tymczasem swatki wyprowadzają narzeczoną, usadawiają ją na krzesło, rozplatają jej włosy, a jej obrączkę ślubną zanurzają w rozcieńczonym miodzie albo w wodzie kolońskiej. Jeden z młodzieńców śpiewa podczas tego obrzędu pieśń *muzył kawła*.

Potem przyprowadzają: marszałek narzeczonego, a jego asystentki, *jeğalar*, narzeczoną, przed rodziców i starszych krewnych, którzy w czasie tego siedzą. Młoda para prosi o błogosławieństwo.

Na środku sali stawiają krzesło, kładą na nie poduszkę i usadawiają narzeczoną, której podają ładną bułkę *karawağ*, nakrytą welonem z białej gazy, wraz z podarunkiem narzeczonego. Bułka leży na różnego rodzaju słodyczach, zmieszanych z orzechami i monetami srebrnymi. Podchodzi hazzan z narzeczoną, biorą za dwa rogi welonu z gazy i przykrywają nim głowę narzeczonej. Hazzan odmawia modlitwę, a narzeczonego wychodzi. Potem narzeczone wstaje, muzyka gra, dziewczęta tańczą na

pożegnanie, a drużny wyprowadzają narzeczoną, aby ją ubrać do ślubu.

Równocześnie udaje się marszałek wraz z drużbami do domu narzeczonego, aby i jego ubrać odpowiednio do uroczystości.

Jako symbol swej władzy nosi marszałek w rękę berło, zrobione z trzech prętów wierzbowych, związanych czerwoną wstążeczką, ozdobionych mirtem i kwieciem. Ciało narzeczonego nacierają winem, poczem rozścielają na podłodze futro, na którym narzeczoną kładą, a marszałek błogosławi mu i poucza o obowiązkach, które bierze na siebie, wstępując w związek małżeński. Młodzię spożywa przekąski, a narzeczoną pości aż do ślubu. Po skończonej toalecie udaje się narzeczoną do swej oblubienicy, skąd jedzie do kienesy (świątyni) z drużkami pierwszej pary.

Za nim jedzie narzeczoną z drużbami pierwszej pary. W kienesie dokonywa hazzan obrzędu ślubnego.

Po ślubie wracają wszyscy do domu rodziców narzeczonej, gdzie odbywa się uczta i zabawa z tańcami. Na noc zostaje nowożeńiec w domu panny młodej. W piątek, następnego dnia, zjawiają się z rana znowu goście z muzyką. Marszałek ma obowiązek obudzić nowożeńców. Następuje znowu uczta, podczas której podają flaszki z krupnikiem, ozdobione czerwoną wstążeczką. Pod wieczór wszyscy się rozchodzą, a pan młody idzie spać do swoich rodziców. Następnego dnia, w sobotę, marszałek z drużbami prowadzi nowożeńca do kienesy, gdzie ten ma stałe miejsce: w trzeciej ławie z lewej strony. To samo czynią swatki z panną młodą. W tym dniu, zwanym *upłu toj šabaty* „sabat wielkiej uczy“, zakupuje nowożeńiec *micwałar*. Po skończonem nabożeństwie odbywa się uczta w domu rodziców pana młodego, zaś wieczór tego samego dnia zabawa taneczna dla młodzieży.⁸⁰⁾

⁸⁰⁾ O zwyczajach weselnych Karaimów krymskich por. ciekawy artykuł w czasopiśmie *Karaimskaja Žizń*, 7 (Moskwa, grudzień 1911), str. 72—81, p. t. *Swadba u Karaimow sto liet tomu nazad (Iz knigi S. Bejma „Pamiat' o Czufutie-Kale“ 1862 g.)*. Zwyczaje krymskie bardzo odbiegają od tych, które tu przedstawiono.

Teksty pismem hebrajskiem.³¹⁾

I.

ב"ה

זה הפישט לזמר "ילד אשר יולד" שמזמרים אותו בסעודת המילה
שתרגם אזיע"ר הר"ר חנניה אברהם החזן הראש והמלמד אבקווייג.

טובמויש קייסי טובגן אורטמיזדא
כלינימיזניא כווריא בולגניי אול ייקשידא
ביי בר דונינין חיפסונגני
מילה איטילימיני קבול בולגניי

5 תורדסינא ביזני ייטישטירגניי

כוורטיא אני דגי חיפסנדא

טירי דא סאב בולגניי טיוגיל יילרינדא

ייקשי אונרמקבא אזו דורנדא

טנרי תורדסינ אול אחונגנדא

10 ייטישטירגניי (!) כוף בזקטא (!) ווקטימיזדא

רסט טנרימיז בולושלונגן ייגיני

בית מקדשין טיוגיליציא קונדרגניי

אורטסנדן מקטב איטיילגניי

ייטישיף ביז בולמא טיוגיל יילובלרדא

טבלר סרנגילר סיימיזני 15

סונף ביזניא טנרי השגחהני

ניא ווקט כוורסיכ יירמיזני

בש אורמא ביז הורמיט מקדשיידא

נבואה למשכנותיו נשתחווה להדום רגליו.

³¹⁾ Rękopis przedrukowano naogół bez zmian, nie poprawiając nawet błędów. O ile tu i ówdzie zmiana okazała się konieczna, zaznaczono to w odnośniku.

II.

סִפְסוֹן שָׁנָרִי בְלִמִּי
 יִבֹט אֲנִי אֹחַל בְּיָמָיו
 נִי אֶסְטֵרִי סִנְיַח אֶלְיִדִיר
 בְּרִלְיִנִיָּא יִלְבֵּרדִיר
 5 הַיּוֹרְמִיטְלִי סִיִּלִּי בְּיִלְדִירִים
 אֲשִׁיטְיִיז סְרַנְבְּלִרִים
 וְהֵנִי מָה סִזְלֵבִם אֶרְטַח־נָדָא
 יָשִׁים בְּלֵא קוִיִּוְנֶנְדָא
 נֵא מִן אִיוֹנִירִיב בְּרִינְדָן
 10 אִירְלֵמָא אַנְמָדָן
 יִשְׂרַמְגִּמִּי סְנֵרְדִיר
 זָמֵן אָנְסִי מִיא קִירְדִיר
 טוֹחְטַמְחִסִּיז יִלְמְבִיא
 יִבְנֵמִידוֹנֵן סִיטְבִיא
 15 סִיזְנִיא סִיִּלִּי סִילְלִרִים
 גִּזְרֵהִלְדִירִימִין צִבְדִּלִירִים
 אִי בִיזְרְכִלִיו כֹּזֵר סִנְבְּלֵנְצִי
 וְגִטְלִיגְמִינִין יִבְנֵנְצִי
 וְכֵל אֶטְלִמִּין אֹלְגִיטְטִי
 20 בִּיזִי בְּהִלְגִּמִּי יִלְטְטִי
 אָנְסִי מְנִים סִיבְנִיקְדִיא
 סִינְדִירִים מִן יִבִּיזְנִיא
 יִשִּׁירִין בִּיזִי מְיִיא בִּירְדִיר
 סִיבְדִּלְיִבִיא מְנִי אִוִּסְטִיִּרְדִירִי

25 וְוַלִּיא סַגְסָם אַשְׁחַן כִּינְלִינִי
 סִלְטָדִיר סְגִישׁ בּוּבִנְלִנִי
 סִיבִיר אַטְמִיז יֵט יִירְדִיא אַסְטְרִלְנִדָּא
 בְּרַנְדִשְׁלִימִינִי זָמֵן בְּזִין אִירְגִנְדָּא
 יוֹחֶט אֵזֵן יַנְמָדֵן בְּפִלִיבְעִים
 30 סֵזֵן יַנְמָדֵן יוֹבְטִיבְעִים
 כִּים קוֹטְרֵלֵר אִישְׁלִינִי
 טַנְרִילִיב בִּינִישְׁלִינִי
 מוֹנָא יִפְטֵלֵר בִּשְׁמִנִי
 בִּיטְרִדִילִיר בָּר כִּיזְרִכִּימִנִי
 35 טִיזִשׁ כִּיבִיב בְּטִטִי אֶלְנִמָּדֵן
 כִּיזְרִכִּימִידִים מֵן אֶלְרֵדֵן
 צָצִי בִּשְׁמִנִין אִיורְפִידִי
 כִּי בּוֹלְלֵרְנָא אוֹל בְּרֵלְדִי
 קוֹל קוֹלָנָא אָנִי אֶלְדֵּלֵר
 40 אִיזְרוֹלִימִינִמָּנָא צִשְׁטִילִיר
 סִיבִיר אָנֵם דָּא סְלִילִירִים
 אָלֵר מְנִים יוֹלְדִשְׁלֵרִים
 קוֹיָסָא בּוֹלְדִים אֶלְרֵנָא
 סֶלְנִנְמָדָא כִּי אַבְנָא
 45 יוֹלְרִנְדִין בְּךְ טִישְׁלֵנְדִים
 דָּא יֵט בּוֹלְלֵרְנָא בְּרֵלְדִים
 גָּא בְּלֵא מִיָּא יוֹבְנָמָא

- סױבֿרֿלֿיֿרֿדֿין אַײַרֿלָא (!)
 קרױב בײַטֿרֿדֿילֿר סױבֿרֿלֿיֿרֿים
 50 בײַטֿוֹרֿיפּ אַױוֹלֿרֿין
 בײַלֿיגֿן סײַן בױנױ סַנֿלֿמױז
 בײַ בֿזֿיגֿן טױבֿוֹל בֿלֿיגֿמױז
 אױרֿטֿמױדן טײַז בֿטֿימֿיגֿי⁽³²⁾
 אױרֿטֿגֿיָא קױשױלֿמֿגֿי⁽³³⁾
 55 בֿרֿיא טַנֿרֿיֿדֿין בױלֿנֿדֿו
 בײַב בײַדֿין בײַוֿרֿוֹלֿדֿו
 הֿלֿיגֿיָא דױסֿטֿצֿמױז
 טױכֿטֿגֿי אױסֿטֿוֹיָא בֿלֿיגֿמױז
 אֿלֿגֿישױלֿי בױלֿגֿיֿסֿין טַנֿרֿיֿדֿין
 60 אױזן אַטֿנֿן אֿלֿגֿישױנֿדֿן
 אֿלֿגֿישױלֿא בױלֿגֿי אֿקֿילֿי
 אױוֹלֿחֿסֿיז אַטֿלֿמֿלֿרֿי
 שױנֿלֿיך טפּחֿיֿסֿין טַנֿרֿיֿדֿין
 דױגֿיגֿיז דא אַלֿגֿנֿדֿן
 65 אױזן שױבֿתֿלֿרֿגֿי דא מױעֿרֿלֿיֿרֿגֿי
 זױכֿה בױלֿגֿיֿסֿין קײַם טױטֿמֿא אֿלֿרֿגֿיא
 אֿלֿי אױזױ אױזגֿיאֿרֿא מַצֿוֹלֿרֿגֿיא
 יִטֿשֿבֿיֿסֿין טױגֿיל אַטֿימֿיא אֿלֿרֿגֿיא
 יִטֿשֿבֿיֿסֿין אױוֹלֿרֿגֿא (!) דא בױלֿרֿגֿא
 70 אַסֿלֿיֿרֿין בױבֿצױלֿרֿגֿא תױרֿקֿה (!)
 בױלֿגֿי בֿרֿיכֿיט (!) אַשױֿדֿיא

⁽³²⁾ rękopis błędnie בֿטֿימֿיגֿי ⁽³³⁾ rękopis błędnie קױשױלֿמֿגֿי

אונרמח בר סגשלה יידיא
 ברנדיסין כיוצויידין מצונגה
 דגיא ברנדיא מסכילי רנדיא
 75 כיורנדיסין טיוויוביון ציון נון
 ירליגשין אילוסומוזנן
 מחטבלר ביינדיא אייסייה
 ירטובצומוזנא סרנדיה
 קאצן בו אגין ארבינדן
 80 טיוויביל אדם סגשנדן
 ביינצקיא ישלרניי ביינדיי
 בשלחטן סופיי אולגניי

כתוב: ודיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגה מאד.

III.

זה פישטו של זמר יה שכן לברכת התנים שתרגמתי לחתנת

בתי שרה שנת תרס"ג פ"ק.

איז טנרי טוחטבצו בייטיון דוינדיא:
 ירטובצו כיורנדיי ביינדי דברן בי אלרדיא:
 דענייטלרי אגן כיורדירליר ברנדיא:
 אלגשליגן אול דתן ני אושפו ביינדיא:
 5 אול טנרי אול אוןהנגין ישראלדיא דיהודדיא:
 דמחטלגן מחטבלר בלא ברנן אבוינדיא:
 יייגניי בארטטרגניי בו טויכמוישנו טוויובצוננו חוץהדיא:

אֶלְגַּשְׁלַגְגָּלִי תִמְרָנִי כִּיבִיד כִּי אֲדִי יְהוּדָא:
 דְּכִיּוּצְלוֹי טְנְרִי אֶלְגַּשְׁן סִנְגִּין סִינָא:
 10 דְּאֶלְגַּשְׁן אֶבְרָהָמֵן כְּרַגִּין סִינָא:
 דְּסִיְלִי אֶל יִיבִיגִילָר סְטוֹלוֹינָא:
 אֹל אֶרְלוּחְמֵן כִּי בְרַסִּיא הָ סִינָא:
 בּוֹלְגִילָר אֶרְלִיגִילִי¹⁰⁾ תוֹרְהֵנִי אֶחֱיָבְצוֹלָר:
 דְּמַצְחֵלְחֵן טְנְרִינֵן לִזְמַטְטָא קְנִימ אֶטְוִיבְצוֹלָר:
 15 כִּיזְרַמִּיא בּוֹנו טְוִירְבְּצוֹלָרִי יִטְשְׁבִיגִילָר:
 אֹל קְזֵדֵן אִישְׁפּוֹ כִּי טוֹבְסֵלָר:
 אֹל טְרִלוֹיבְצוֹ בִּיד כִּיזְלִרְדִיא אֶטְלֵנֵן שְׁמִי בְּלֵא טְנְרִינֵן:
 כִּיפְלִיגֵן דְּכִיּוּצְטְבִין אֶמְהַסֵּן יִשְׂרָאֵלִינֵן:
 אִישְׁטְרָנֵן אֲנִי יִשְׁחַרְנָא יִדְשְׁלִימֵנֵן:
 20 דְּאֹל בְּחַטְטָא הַר סִיְלִי לִזֵּן מְחַטְב בְּרִיר יִשְׁמִיא סִנְי תַם!

IV.

בינ"ו	עמ"י	עיש"ו
זה תרגום של זמר לפלח הרמון ישתרגם אחר החכם (sic) הקראים "		
נָאָר בִּיסִיבְטִין כִּיבִיבִי	אִישְׁנֵמֵן סִנְדִין:	
יִסְלִי כּוּשֵׁב צִינְמִין	כִּיבִיבִידִיר אִיבִיבִינִין "	
כִּיבִי סְרִי כִּיבִיבִי	כִּיבִיבִין קְטָאנִינִין "	
דְּצוֹנִים צוֹנִינָה	סִינְבִיר בִּיב קוֹיטוֹלָרוֹ	
5 כִּיזְרַבִּיבִי כִּיזְלִרְדִינִין	יִבִּיבִיא בִּיזְלִרְדִי "	
	דְּצוֹנִים	

¹⁰⁾ rękopis błędnie אֶרְלִיגִילִי

אושטם ביזלרין :	בוגירציון ביזיוגידה.
קיוזל אירילירין "	קיוזל ייפוב בביב.
סנגיי אלגשילרין "	ירטובצו כוכטיא.
סוביר טיו ביילגדי "	" יורגים יריכביא.
יריכביא ביילגדי "	10 ביורכוו ביזליריגין.

רצונים.

יריגי קוייטגין "	אקלגי אול איגין.
סיכרמיגי אגין "	בייב אורונקרדא.
ארטטירירם קליגין "	ביריז מזה קיגין.
כירטי סימרלגדי "	15 " דרצונים צואניגה.
יריכביא ביילגדי "	ביורכוו ביזליריגין.

רצונים.

יימישי אינישגין "	גיליפליגי יורגין. ⁽¹⁵⁾
קינדריר בויגין "	בגניסא אויסטיימיא.
בגים ביורכוו אגין "	20 יורגים סיליידיר.
סילקוים ביצירי "	" אוטטים בילטיריז.
יריכביא ביילגדי "	ביורכוו ביזליריגין.

רצונים.

אנוזי ציבירדי "	אישיטים סיליריז.
ירגים קוישטי "	טופבקא איגבידים.
בי סווי ציבירדי "	אילוי בייב בולדום.

¹⁵⁾ ייטרגין rękopis fałszywie

" צונגמי ציטטמים. יוריגים איססנדי "

ביורכיו ביזלירינין. יוריכריא ביילנדי

דצונים.

ככתוב פתחתי אני לדודי ודודי המק עבר נפשי יצאה בדברו
 בקשתיהו ולא מצאתיהו קראתיו ולא ענני "

ויברכו שם כבודך ומרומם ע"כ. תם

V.

- 1 יצליחו ונפריחו חתן וכלה ישמח חתן עם כלה, כלה תשמח
 בחתן :
- 1 אוינגילר דישרגילר חתן דא כלה : ביינגיי חתן כלה בילא
 כלה קיבנגיי חתן בילא.
- 2 שיר וברכה אערבה, בתורה ובהלכה, לרם ונשא במלוכה
 את שפיל ואת דכה
- 2 שיר דא מקטיו טיווים תורה טיווין טיווליים
 בויב בייגיא בייליכטיא יובו יודיא דא ביוכטיא
- 3 מראח חתנים ביושנים, ובגנים מקונים, ובנגדם
 שויטכנים, כמו פרום רמונים
- 3 טיוורטיניו חתנין גיציב גילפליר דא טיוויליגין בויבכליר
 דא ברשיסניא אנן שויטבעליר גציב אויסלי גרלחלר
- 4 ומי יפעל קוו פעל, בלתי שכן מעל, מרחם גוזר
 תעל, עזר זו לזו פעל

- 4 אַכּים בּוּנְדִי אִישְׁנִי בְּלוּבְצוּ אַנְצַח טְנְרִי כִּי־יב כִּי־בִלְיִרְדָּא
טוֹחַמְבְּצוּ קוֹרְסַחְטָן טוּבוֹפּ בּוּרְוּחַ בּוּיִרְדּוּ
בּוּנּוּ בּוּנְר בִּילְיִנְלִירִי
- 5 אִישָׁה גְדוּלָּה שְׂאֵלָה לְרַב זִסְף בְּשֵׁאֵלָה שִׁשֶׁת יָמִים עוֹלָם כָּלָה
יָמָה פֶּעַל רַב עֲלִילָה
- 5 אוּסְלוּ קַטִּין רַבִּירִין סוֹרְדוּ אוּלְלוּ חָכֵם דָּן כּוֹלְטָבָא קוּלְדּוּ
אִי־טוּדוֹגוֹן אֵלְטִי כִּי־בִלְיִרְדָּא טְנְרִי הוּנְנִי יִרְטָטִי דָא נְגְדִי
אַרְטִיחַ אִישׁ קִלְדִי.
- 6 לָה עֲנָה שְׁמַעִי נָא פֶּעַל דָּר בְּמַעוֹנָה בַת הַיֶּקֶר וְהַנְעִלָה
שְׂמַחָה גַבְרִיאֵל הַשְּׁמַשׁ ה" חַנָּה תְּהָא מוּכְנָה לְהַבְחוֹר
הַיֶּקֶר אֱלִיהוּ בֶן לױ הַיּוֹת מָנָה
- 6 קְרִיב בְּרְדִי חָכֵם קַטִּינָא טְנִלְגִין אִינְדִי גַא כִּי־יב
כִּי הוּנְיִרְדָּא קִלְדִי קִיזִין כְּבוֹדוֹגוֹן אוּל אַבְיִלְיִנִין שְׂמַחָה
גַבְרִיאֵלְגִין אוּל שְׁמִישְׁנִין אוּל חַנָּהֲנִי בְּלִילְיִרְדִי אוּל חָטָן גַּא
אַבְיִלִי אֱלִיהוּ גַא בִּירְנִיא בִּירְדִי.
- 7 בְּרוּךְ הוּא אֲדוּנִינּוּ גְדוּלָּה הוּא יוֹצֵרְנוּ הוּא בְּמִדְבַר הוּעֵנִי
בְּחַטְבְּלוּ דוּר אוּל בִּי־מִיּוּ בּוּצְלִיו דוּר אוּל יִרְטָבְצוּמִיו
אוּל מְרַבְרַדָּה כִּי־טוּיִבְצוּמִיוּ.
- 8 צַהֲלִי וְרוּנִי כָּלָה בְּכַנִּסְתֶּךָ לְחַפָּה יִשְׁמְחוּ שְׁנֵיהֶם עִם זֹאת
זֹאת עִם זֶה בְּכַנִּים וּבְכַנּוֹת בְּעוֹשֶׁר וּבְכַנְסִים (sic)
בְּכַנִּים עוֹסְכֵי (1) תוֹרָה וּמְמַיְמֵי מְצוּחַ בְּיִשְׂרָאֵל

Teksty w transkrypcji fonetycznej. *)

I.

tuomuš, kajsy tuoγan ortamyzda,
 klegimizğa koŕa bołyej oł jaγšyda;
 bii bar duniyanyn ɣajyfsunyej,
 miła etilmagi kabuł bołyej.

5 torasyna biźni ɣetištirgej,
 korrna any daγy ɣuppasynda,
 tiri da sav bołyej tuǵal ɣyŕtarynda,
 jaγšy onar'maγbə öz dorunda.

teñri torasyn oł oɣuγanda,
 10 ɣetiškej kop bazlyɣka vaɣtymyzda.
 rast teñrimiz bołuštuγun iǰgej,
 beł migdašyn tuǵa'liče kondaryej.

ortasyndan maɣtav eštilgej,
 ɣetišip biź bołma tuǵal jułwłarda.
 15 tavlar sarnayejlar syjymyzny,
 sunup biźğa teñri ɣašgarany.

ne vaɣt koršak ɣerimiźni,
 baš urma biź ɣormat migdašyǰda.

II.

ɣajyfsun teñri kawlamys,
 ɣubat any oł biimiš!
 ne astry synyɣ i'leǰdər,
 birligiña ɣalba'radər!

5 ɣormatli, syǰty biǰlarim,
 e'šitiš sarnavłarym!
 va ne-ma syzlavym artɣanda,
 ɣašym była ku'unγanda?

*) Zmiękczenia spółgłosek przed *i* nie oznaczam dla uproszczenia pisma. Jest ono tam stałe i wybitne. Kresciczka pionowa u góry oznacza, że zgłoska następująca po niej jest akcentowana. Akcentu zwyczajnego, t. j. na zgłosce ostatniej, nie oznaczam.

Przekład.

I.

Dziecię, które urodziło się pośród nas,
wedle naszego życzenia niech się dobrze chowa;³⁶⁾
pan całego świata niech się (nad niem) zlituje,
niechaj jego obrzezanie będzie (łaskawie) przyjęte.

- 5 Niech bóg da nam doczekać do jego Tory³⁷⁾
(i) widzieć je jeszcze na jego ślubie.
Żywe i zdrowe niechaj będzie przez wszystkie swe lata,
w dobrem powodzeniu w swem pokoleniu.

Czytając bożą Torę,

- 10 niech doczeka się wielkiego³⁸⁾ pokoju w naszej epoce.
Nasz bóg prawdziwy niech ześle swą pomoc,
niechaj odbuduje całkowicie swą świątynię.

Niech z niej chwała (=pieśń pochwalna) będzie słyszana,
abyśmy, doczekawszy, byli wszyscy zbawieni.

- 15 Niechaj góry śpiewają naszą sławę,
kiedy bóg okaże nam (dosł.: wyciągnie ku nam) swą
[opatrzność.

Abyśmy, kiedy zobaczymy naszą ziemię,
pokłonili się w twej wzniosłej świątyni.

II.

Zlituj się, boże, nad naszą narzeczoną,
pociesz ją, królu nasz!
Jak bardzo złamana płacze,
modli się do jego jedności!

- 5 Szanowni, zacni panowie moi,
posłuchajcie moich pieśni!
Ach cóż mi (to, że) moja boleść się wzmaga,
(że) się z memi łzami wylewa?

³⁶⁾ dosł. niech będzie ono w dobrym (w szczęściu).

³⁷⁾ = do czasu, kiedy dziecię zacznie czytać Torę.

³⁸⁾ dosł. licznego.

ñe meñ özğataĸ baryndan,
 10 aiyryĸma tořauĸularimdañ?
 ĵaşarmayymny syndyrdy
 zaman, eñsa maĵa kaiyrdy.

toĸtamaĸsys iĸa'maĸbə,
 ĵuv'anmeĵdoryon sy'itbə,
 15 sižğa, syĵly siñlilarim,
 ĵořul'deĵimñ, ĸebarlarim.

ē korĸlu kyzlar, suklanĸy,
 igitligimniñ ĵuvanĸy!
 zavaĸ atlamyn ulĵaitty,
 20 boĵ kyzlyĵymny iĸatty.

tořauĸularim meñi šuvğanda,
 syĵyndym meñ ĵuvlarinda.
 širiñ kož maĵa sunduĸar,
 šuvar'ligbe meñi öšturdular.

25 'vale saĵynsam ařan kuñlarni,
 syzĸa'tadyr saĵyř buvunĸarymny.
 šuvar atamys ĵat ĵerda astraĸyanda,
 karandařlarymyzny zaman biždañ aiyryanda,

ĵoĸt on ĵanymdan kiplauĸum,
 30 son ĵanymdan ĵuvatuvĸum.
 kim kotaraĸtyr iřlarni,
 teñriliĸ keñaşlarni?

'muna ĵaptyĸar bařymny,
 keřardilar bar korĸumñu:
 35 tuř kibiĸ ketti aĸnymdan.
 kor'keĵmadim meñ aĸardan.

W czymże ja (jestem) inna od wszystkich,
 10 aby być rozłączoną z moimi rodzicami?
 Złamał moją młodość (dosł.: moją świeżość)
 czas³⁹⁾ (i) odwrócił ku mnie kark.⁴⁰⁾

Z nieustającym płaczem,
 z niepocieszoną skargą,
 15 przed wami, zacne moje siostry,
 wynurzam się, moje piękne.

Hej, ładne, miłe panny,
 pociecho mojej młodości!
 Nieszczęście zwiększyło swój krok,
 20 kazało zapłakać memu dziętwictwu.

Kiedy rodzice mnie kochali,
 miałam schronienie w ich domu,
 słodkim spojrzeniem⁴¹⁾ mnie darzyli,
 z miłością mnie wychowali.

25 Ale kiedy wspomnę minione dni,
 myśl (ta) przejmuję boleścią moje członki.
 Kiedy nasz kochany ojciec został pochowany
 [w obcym kraju,
 a los⁴²⁾ rozłączył z nami naszych braci,

niema z mej prawej strony mego pokrzepiciela,
 30 z mej lewej strony mego pocieszyciela.
 Kto zdoła opowiedzieć sprawy,
 zamysły (dosł. rady) boskie?

Oto zakryli moją głowę,
 zabrali całą piękność moją:
 35 jak sen odeszła z przede mnie.
 Nie upiększyłam się niemi (włosami).

³⁹⁾ w znaczeniu: los.

⁴⁰⁾ to jest: odwrócił ode mnie swe oblicze.

⁴¹⁾ dosłownie: okiem.

⁴²⁾ dosł.: czas.

čacy bašymnyn ürpeidi,
ki koxłarğa ol berildi.
kol kolğa any ałdyłar,
40 öiulmagimni çeštilar.

šúvar menim toıauçularım,
da çebar jołdaštarym,
ky¹jasa bezildim ałarğa,
sałynğanymda bu avğa.

45 južlarındañ bek taštandym,
da jat koxłarğa berildim.
ne byla maia juvanma,
šúvar ardañ aıyryla?

karuw kaitardyłar šúvarlarım,
50 ¹Koıurup avazłaryn:
bilgin šen bunu siñlimiś,
ki bizniñ tuvul klegimiś.

ortamyzdan teiś ketmağıti,
ortaryia koşulmarıti,
55 bary teñridañ bolundu,
biñk biñdañ buıuruldu.

¹ğalegiña dostčamys,
toxtaręi üštutja klagimiś:
ałyşlı bolęis teñridañ,
60 üç atanyn ałyşyndan.

ałyşlı bolęi akylyti,
avawlyşsys atlamłaryti,
širinlik tapęis teñridañ,
duni'a'nynda ałnyndan.

65 aziž šabbatłarny da moedlarni,
zoęe bol'ęeısyn kañ'am tutma ałarny.
ałęi özu öz'ğadə micvałarny
jetiś¹keiñin tuğal etma ałarny;

Włosy mej głowy zjeżyły się,
 że w (obce) ręce zostały wydane.
 Z ręki do ręki je brali,

40 rozpletli mój warkocz.

Kochani moi rodzice
 i miłe moje towarzyski —
 jakgdybym się sprzykrzyła im,
 kiedy zostałam wtrącona w te sidła.

45 Od ich oblicza gwałtownie zostałam odtrącona
 i w obce ręce zostałam wydana.
 Czemże mnie się pocieszyć,
 rozłączając się z ukochanymi?

Moi ukochani dali odpowiedź,
 50 podniósłszy swój głos:
 Wiedz ty to, nasza siostró,
 że nie jest to nasze życzenie.

Twoje szybkie odejście z pośród nas,
 twoje połączenie się z twym współnikiem (małżonkiem),
 55 wszystko to przyszło (dosł. stało się) od boga,
 zostało nakazane przez wysokiego króla.

Teraz, nasza przyjaciółko,
 niech spocznie na tobie nasze życzenie:
 bądź błogosławiona od boga
 60 błogosławieństwem trzech ojców⁴³).

Niech będzie błogosławiony twój umysł,
 bezgrzeszne twoje kroki,
 obyś doznała łaski od boga,
 a także ze strony ludzi.

65 Święte sabaty i święta —
 obyś była czysta, aby je móc stale zachowywać;
 tak samo i inne przykazania —
 obyś doszła do tego, by je wypełniać.

⁴³) t. j. trzech patriarchów Abrahama, Izaaka i Jakóba.

įetiš¹keįsiñ uuuwłaręa da kyzłaręa,
 70 ešlarin̄ koįuocųlaręa torada.
 bołęeį beřakal̄ išiįda,
 onarmał bar saęęšłaręiįda.

ber¹ęeįsiñ kučuįdañ micvaęa,
 daęę berña miškiólaręa.
 75 kor¹ęeįsiñ tužuđuñ cįionnun,
 įarłęęašęyn ułusumuznūn.

małtavłar biįęa aįtaįęę,
 įaratuųcumuzęa sarnaięę.
 kačan bu anyn erkiñdañ,
 80 řuđuł adam saęęšęyndan,
 biįańćka įašłaręiņę kaięęęęę,
 bašłęętan sofuį ułęaięę.

III.

aziz řeñri, tołtauču buřuñ dunįada,
 įaratuųču kokiñu da įerni da baryn ki ałarda.
 da enaiatłkary anyn ko¹řadirlar barynda.
 ałęęšłaręeį oł řatanny ušpu kuñda,
 5 oł řeñri oł azizlańęañ israelda da įęęudada,
 da małtałęan małtavłar byłta barynyn avzunda.
 įaięeį da arłtęęęeį bu tuvmušnu turuųčunu řuppada,
 ałęęšłaręanłeį tamarny kibik, ki edi įęęudada.
 da kučlu řeñri ałęęšęyn sun^aęeį saįa.
 10 da ałęęšęyn avraęamnyn beř^eęeį saįa.
 da syįłę el įuwęęeįłar šułęanyįa.
 oł urłęętan, ki berša adonai saįa,
 bołęeįłar ułanłaręi torany ołęuųčular,
 da micwałaręn řeñriniñ žęymatta kađįam etuųčular.
 15 kormña bunu řořauųčulari įetiškeįlar

Obyś doczekała się synów i córek,
 70 którzyby pamiętali⁴⁴⁾ o Torze.
 Niech będzie błogosławieństwo w twojej pracy,
 powodzenie we wszystkich twoich zamysłach!

Dawaj wedle twych sił na ofiarę,
 a także datki dla ubogich.
 75 Obyś oglądała odbudowanie Syjonu,
 wybawienie naszego narodu.

Chwalmy pana,
 śpiewajmy naszemu stwórcy.
 Skoro to (jest) z jego woli,
 80 nie z zamysłu ludzkiego,
 niech w radość łzy twe obróci,
 niech koniec twój będzie większy niż twój początek.

III.

Święty boże, przebywający na całym świecie (wszędzie obecny),
 stwórczo nieba i ziemi i wszystkiego, co (jest) na nich,
 a którego oczy widzą wszędzie ...
 Niech błogosławi tego narzeczonego w tym oto dniu
 5 bóg czczony w Izraelu i w Judzie
 i chwalony chwałbą w ustach wszystkich.
 Niech rozszerzy i rozmnoży to dziecko, stojące w „chuppie”⁴⁵⁾,
 tak jak pobłogosławił Tamar, która była u Judy.
 I niechaj bóg potężny ześle ci swe błogosławieństwo
 10 i niechaj ci da błogosławieństwo Abrahama.
 Niech zacni ludzie zbliżają się do twego stołu!
 Z tego potomstwa, które ci da bóg,
 niechaj będą dzieci twoje czytające Torę
 i zachowujące przykazania boskie w zborze.
 Niechaj rodzice doczekają się, aby to widzieć

⁴⁴⁾ dosłownie: kładących swą myśl w Torę.

⁴⁵⁾ pod baldachimem ślubnym.

oł kyzdan ušpu ki tuysalar.
 oł tiriluuču biik kohlarda, atağan šemi byla tenriniñ,
 kiplagin da kuč etkiñ ummasyn israelnin!
 ištiryyn any šaryyna jerušlemnin.
 20 da oł vaxtta yar syily žan maytav berir šemiña šenin.

IV.

nar keşaklañ kibik uša¹namyn señdañ,
 iışli mušk cynamon ku¹keidir juvuidañ,
 biik saraj kibik biiksñ stanydan.
 da žanym žanyña suvar bek koşuldu,
 5 korku kozlariniñ ürakka baılandy.
 da žanym....⁴⁶⁾

kuğurçuñ kožuña ukşatam kozlarinñ,
 kyzyl ipak kibik kyzyl erinlarinñ.
 jaratuuču kokla sunyej alyştarın!
 ütagim ürakka suvar tejs baılandy,
 10 korku kozlariniñ ürakka baılandy
 da žanym....

ałygy oł aynyn, jarygy kujašnyn,
 biik oruntarda šekirmagi anyn.
¹beriiž ma kyzny arttyrym kałynyn.
 15 da žanym žanyña kertı symarlandy,
 korku kozlariniñ ürakka baılandy.
 da žanym....

gilafliги jerninñ, jemiši enišninñ,
 bağynsa üštuma kajy¹radyr bojnun,
 20 ütagim syz¹leidyр bağyp korkuñ anyn,
 otıam kel¹tiriis, syzlavym kučeidi.
 korku kozlariniñ ürakka baılandy.
 da žanym....

⁴⁶⁾ Po każdej zwrotce powtarzają się wiersze 4—5 jako refren.

ze strony tej córki, którą spłodzą.
 Żyjący na wysokich niebiesiach, nazwany imieniem boga,
 pokrzep i wzmocnij lud Izraela,
 zbierz go w mieście Jeruzalem!
 A w on czas każda zacna dusza odda cześć imieniu twemu.

IV.

Raduję (?) się tobą jak kąskiem granatu.
 Wonne piżmo i cynamon zapachnieją z twego domu.
 Jak wysoki zamek, wysoka jesteś z wzrostu.
 A moja dusza do jej duszy miłośnie, silnie przyłgnęła,
 5 piękno jej oczu związało się z sercem.
 A moja dusza... [jeszcze raz]

Oczy jej porównywan do oczu gołębia,
 jej czerwone wargi jak jedwab czerwony.
 Stwórca na niebie niech ześle błogosławieństwa swoje.
 Serce moje z (jej) sercem miłośnie, szybko się związało,
 10 piękno jej oczu związało się z sercem.
 A moja dusza...

Poświata księżycy, światło słońca,
 jego taniec na wysokich miejscach...⁴⁷⁾
 Dajcie mi dziewczynę, powiększ jej „kałyn”.⁴⁸⁾
 15 A dusza ma prawdziwie oddała się jej duszy,
 piękno jej oczu związało się z sercem.
 A moja dusza...

Krzak róży ziemski, owoc doliny,
 kiedy spojrzy na mnie, odwraca swą szyję.
 Moje serce doznaje bólu, patrząc na jej piękność.
 Przynieście balsamu, moja boleść się wzmogła.
 Piękno jej oczu związało się z sercem.
 A moja dusza...

⁴⁷⁾ W oryginale hebrajskim (*Šiddūr*, wyd. wileńskie Szyszmana, część IV, str. 147) jest też mowa o skokach księżycy i słońca na wysokie skały.

⁴⁸⁾ Dar wręczany żonie przy ślubie przez męża.

ešitip sozlarin awazy čebardi,
 25 topraḡka eñkeidim, ũragim kyzyšty.
 ölu kibik bołdum ki sozu čebardi.
 žanymny čydattym, ũragim iššindi,
 korku kozlariniñ ũrakka baḡtandy.
 da žanym...

V.

1. onaręiḡtar da iašaręiḡtar ḡatan da kawla. biḡańęej ḡatan kawla byla, kawla kuwanęej ḡatan byla.
2. šira da maḡtav tuzujum, tora sozuñ sozlaım, biik biḡa biḡlikta juvuz jerda da kokta.
3. turšuñu ḡatannyn nečik gilaflar da tuzulḡań kuḡavlar, da karšy-syna anyn šošbinlar nečik ijšli narlyḡtar.
4. a kim buñdi išni kyłuuču? ančeḡ teñri biik koklarda toḡtauču, kursaḡtan tuup bujruḡ bujurdy, bunu bunar belgiladi.
5. uslu katyn ribbidan sordu, uḡlu ḡaḡamdan koḡḡa kołdu, aḡtadoḡon: aḡty kuñlarda teñri dunjany jaratty, da niñdi artyḡ iš kyłdy?
6. karuw berdi ḡaḡam katynḡa: tynḡarḡyn eñdi ne biik biḡ dunjada kyłdy, kyzyn kavodunun oł abaiḡynyn ...⁴⁹⁾ belgiladi oł ḡatarḡa abaiḡy ...⁵⁰⁾ bernā berdi.
7. maḡlav ludur oł biḡimiz, kuč ludur oł jaratuučumuz, oł midbarda kuḡučumuz.

Dodatek.

(warjant tekstu II w dialekcie luckim, por. niżej str. 253).

m u z ḡ u ł k a l l a .

muzḡul kałłamyḡ juḡtaidy,
 burunḡu kinin izleigi,
 anda caclaryn ta'raidy,
 kerkli a'vazbyla sar'najdy.

5 kerkli caclarym, suklancy!
 iḡitli-ḡimnin jubancy!
 sonḡarḡy taraḡ ta'rajmen,
 bigin nečik men an'łajmen.

⁴⁹⁾ W konkretnym wypadku, do którego odnosi się tekst spisany literami hebrajskimi, mamy tu imiona: *Simḡa Gabrielniñ oł šammašnyn oł Xannany.*

⁵⁰⁾ W tekście (por. uwagę poprzednią) jest tu imię *Eliḡahu.*

Gdym słucał jej słów, jej głos był uroczy.
 25 Schyliłem się do ziemi, moje serce rozgorzało.
 Stałem się jak martwy, bo słowo jej było urocze.
 Kazałem swej duszy być cierpliwą, (choć) serce moje było
 Piękno jej oczu związało się z sercem. [gorące.
 A moja dusza...

V.

1. Niechaj się im dobrze powodzi i niechaj kwitną narze-
 czony i narzeczona. Niechaj raduje się narzeczony narzeczoną,
 niechaj narzeczona cieszy się narzeczonym.

2. Pieśń i błogosławieństwo chciałbym ułożyć, słowa Tory
 wypowiedzieć, wysokiemu królowi w królestwie, na niskiej ziemi
 i na niebie.

3. Obraz narzeczonego jak róże i urównane ogrody, a na-
 przeciw niego družbowie jak pachnące drzewa granatowe.

4. A któż jest, który takie rzeczy działa? Tylko bóg, prze-
 bywający na wysokich niebiosach. Kiedy się z łona (matki)
 rodzili, on dał rozkaz: tę oto temu przeznaczył.

5. Rozumna niewiasta pytała rabiego, zaniósła prośbę przed
 wielkiego chachama, mówiąc: w sześciu dniach stworzył bóg
 świat, a jakie jeszcze dzieło wykonał?

6. Odpowiedź dał chacham niewieście: słuchaj tedy, co
 wysoki król uczynił na świecie: córkę szanownego pana NN.
 przeznaczył narzeczonemu, szanownemu NN., (i) dał (mu ją)
 w podarunku.

7. Pochwalony jest król nasz, potężny jest stwórca nasz,
 nasz pasterz na pustyni.

Dodatek.

Zasmucona narzeczona.

Zasmucona narzeczona nasza płacze,
 pierwszego dnia swego szuka (= rozpamiętywa minione dni),
 tam (= przy tem) włosy swoje czesze
 (i) pięknym głosem śpiewa:

5 Piękne włosy moje, ponętne,
 mojej młodości pociecho,
 ostatni raz (dosł. ostatniem czesaniem) (was) czeszę
 dziś, jak ja rozumiem (= jak mi to wiadomo).

nek mana mazałym aĵlandy?
 10 ĵĵlatma meni baiłandy?
 ne kinge meni kelkirgi?
 biĵikten ĵerge eńgirgi!

ĵegitlik kinlerin saĵynsam,
 boĵum ištine bag(!)ynsam,
 15 eĵimde ot kibik ki'vegir,
 ke'ĵasa kim meni št'vegir.

atamda anamda bołyanda,
 ĵaĵšy(!) kin ałarĵa tołyanda,
 bałykkynarĵa uksadym,
 20 bar ĵaĵsyny(!) men kursadym.

saĵysłab bunu ĵy'łai'men,
 kełeši kinimni an'łai'men,
 bi'ĵim da biĵcem, 'muna men,
 ałnyńyzda men bas u'ramen.

25 atam da anam, ałĵysły
 'bołunuz, ĵaĵsy saĵysły!
 ałĵysły 'bołunuz tenriden,
 kołtkama kere klegimden.

ne artyk men šizge sezłeĵim?
 30 ne artyk ištine kezłeĵim?
 'ancak baryndan kaĵ'tamen,
 tenrime sezim aĵ'tamen:

tenrim 'sensen ot ĵaratuvcum.
 'sensen biĵim kenderivĵim;
 35 neĵik kołaj bu bołdu sa,
 ałaj baryndan kyłĵyn ma.

bas u'ramen sa biĵim, tenrim,
 neni aıtalsa sa ernim.
 šikir e'temen sa ne bergin,
 40 bu vaĵtka meni kelkirgin.

Czemuż mi się moje szczęście odmieniło?

- 10 Uwzięło się (dosł. związało się), by mnie zmusić do płaczu?
Do jakiegoż to dnia mnie przywiodło?
Z wyżyn na ziemię (mnie) strąciło.

- 15 Młodości dni kiedy wspomnę,
na postać mą kiedy spojrzę,
w mem wnętrzu niby ogień płonie,
jakgdyby ktoś mię kochał.

- U mego ojca i mej matki będąc,
kiedy dobry dzień im się spełniał (= kiedy żyli szczęśliwie),
do rybki byłam podobna,
20 wszystko (co) dobre ja obejmowałam (=niczego mi nie brakło).

Myśląc o tem, płacząc,
przyszły mój dzień pojmuję (= wiem, co mnie czeka).
Mój panie i moja pani, oto jestem,
przed wami ja czołem (dosł. głową) biję.

- 25 Mój ojcze i moja matko, błogosławieni
bądźcie (i) dobrej myśli,
błogosławieni bądźcie przez boga,
wedle mej prośby (= modlitwy) z (głębi) mego życzenia.

- 30 Cóż jeszcze ja wam mam powiedzieć?
pocóż jeszcze na siebie mam patrzeć? (= zajmować się
[sobą])
(więc) tylko od wszystkiego się odwracam,
do mego boga moje słowa mówię.

- Boże mój, ty jesteś tym stwórcą moim,
ty jesteś mym panem, mym przewodnikiem.
35 Jak łatwo to stało się tobie (= jak bez trudu mnie stworzyłeś),
tak ze wszystkiego uczyni mnie (=tak czyni ze mną, co zechcesz).

- 40 Kłaniam się tobie, mój królu, mój boże,
cokolwiekby mogła powiedzieć ci moja warga,
dzięki czynię ci (za to), co (mi) dałeś
(i że) do tego czasu mnie doprowadziłeś.

Polecam się tobie, uczyn mi (co zechcesz),
 mnie godzi się zamilknąć.
 Stworzywszy mnie, pokierowałeś (mną),
 jak dom ty wybudowałeś (mnie).

45 Od dziś począwszy, prowadź (mnie),
 do mego miejsca (przeznaczenia) zawieź.
 Cóż jeszcze dodam ja tobie?
 Twoje miłosierdzie uczyn mnie!

Oto swoje usta związałam (= zamilkłam),
 50 ze wszystkim tobie się oddałam.

Tak narzeczona nasza płacze,
 rozpostarłszy swe ramiona prosi.
 Z powodu wygnania chyli się
 Izrael (i) do ciebie prośby zanosí (dosł. od ciebie prośby
 [prosi]).

ajyryłma anamdan. 21 w tekście pisanym: *anam menim šuvǵarǵa*.
 22 w tekście pisanym: *juvunǵa*. 23 w rękopisie *kajrǵdy* zamiast
sundular. 26 rękopis: *buvunłarny*. 27 i 28 uzupełniłem z rękopi-
 pisu; mój informator opuścił te wiersze. 30 w rękopisie mylnie
janynđan. 41 w rękopisie: *šuvǵar anam da siǵlilarim*. 42 w ręk-
 kopisie: *ałar menim jołdaštarım*. 52 rękopis ma formę nieskró-
 coną: *kilagimiž*. 59 rękopis ma formę pełną: *bołǵeısyn*. 60 *üč*
ata są to trzej patriarchowie, Abraham, Izaak i Jakób. 63 w ręk-
 kopisie: *tapǵeısyn*. 67 *alej öžu* dosłowne tłumaczenie polskiego:
 'tak samo'. 74 *miškiǵlarǵa* pisane *miškillarǵa*, przez *l*, w którym
 należy uzupełnić *dageš*.

W czasie swego pobytu w Łucku, we wrześniu 1926, zapisałem
 odmienną wersję poematu *muzǵul kałla*, którą tu podaję (p. str. 248
 i nast.) w zapisie fonetycznym i dosłownem tłumaczeniu polskim.
 Dyktował mi p. Greczny, Karaim łucki. Jak widać od razu, poemat
 jest napisany w narzeczu południowym, różniącym się w wielu
 szczegółach od narzecza północnego reszty podanych tu tekstów.
 Tu i ówdzie trafiają się ślady wymowy północnej, jak np. w. 18
jaıšy, w. 20 *jaısy*, gdy forma południowa brzmi *jaıksy*. Wprowa-

dzone tu dwa nowe znaki k i g służą do oznaczenia bezdźwięcznej i dźwięcznej odmiany cofniętego t, d, które w narzeczu południowym wymawiają się przed i niemal jak k, g. Karaimi południowi starają się odróżniać w ortografii *ti, di* od *ki, gi*, co im się jednak nie zawsze udaje. Nawet w staranniejszych od innych tekstach religijnych spotyka się nierzadko omyłki w rodzaju: *da ac ełnin tiłtešin aładyrłar* (Hiob 24, 10 rękopis pochodzący z Halicza) 'i głodni zabierają snopy ludzi' zamiast *kiłtesin; tiżgi* (Hi. 29, 23) 'jesienny' zamiast *kiżgi; bitisłerni* (Hi. 5, 11) 'zgarbionych' zamiast *bikisłerni; kingiz* (Hi. 5, 14) 'we dnie' zamiast *kindiz; da oł ołturredi ortasynda tiłnin* (Hi. 2, 8) 'a on siedział w środku popiołu' zamiast *kiłnin* i t. p.

O różnicach między narzeczem południowym a północnym piszę obszerniej na innym miejscu.

III.

9 w formie *sunyei* i *bergei*, w następnym wierszu, zjawia się w wymowie między dwiema spółgłoskami *ny* wzgl. *rg* jakby krótka samogłoska, przez co formy te stają się niby trójzgłoskowe. 11 w rękopisie *stołujia* z polskiego 'stół', zamiast hebrajskiego *šulḥanyja*.

IV.

2 mój informator dyktował *mušk da cynamon*, co jednak psuje rytm. 7 powinno być *eriñlari*, ponieważ nie jest to acc. zależny od *ukšatam*. 14 w *arttyryrm* (z *arttyryrm*) jest *r* przed *m* bardzo słabe, tak że forma ta brzmi zwyczajnie *arttyrym*.

V.

2 dyktowano *biiiklika*. 4 dyktowano *bu išni*, w tekście pisanym literami hebrajskimi błędnie *bilgiladi*.